

PRO STŘEDNÍ ŠKOLY

Nová

ČÍTANKA IV. K LITERATUŘE V KOSTCE

ČESKÁ A SVĚTOVÁ LITERATURA
2. POLOVINY 20. STOLETÍ

✓ **PODLE
STÁTNÍ
MATURITY**

Jana Chrástecká

FRAGMENT

Nová čítanka IV. k Literatuře v kostce pro SŠ

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz
www.albatrosmedia.cz

FRAGMENT

Jana Chrástecká
Nová čítanka IV. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

OBSAH

SVĚTOVÁ LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Ruská literatura

Alexandr Isajevič Solženicyn	7
📖 Jeden den Ivana Děnisoviče	7
📖 Souostroví Gulag	9

Reakce na válku

William Styron	13
📖 Sophiina volba	13

Existencialismus

Albert Camus	17
📖 Cizinec	17

Beatníci (beat generation)

Jack Kerouac	22
📖 Na cestě	22
📖 Dharmoví tuláci	26

Postmodernismus

Umberto Eco	29
📖 Jméno růže	29
📖 Foucaultovo kyvadlo	32

Magický realismus

Gabriel García Márquez	34
📖 Sto roků samoty	34
📖 Láska za časů cholery	36

Absurdní drama

Samuel Beckett	39
📖 Čekání na Godota	39

Psychologické drama

Tennessee Williams	45
📖 Tramvaj do stanice Touha	45
📖 Kočka na rozpálené plechové střeše	49
Friedrich Dürrenmatt	52
📖 Návštěva staré dámy	52

Sci-fi a fantasy literatura

George Orwell	58
📖 Farma zvířat	58
📖 1984	63

ČESKÁ LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Téma války

Arnošt Lustig	67
📖 Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou	67
📖 Dita Saxová	71
Ladislav Fuks	75
📖 Spalovač mrtvol	75
📖 Pan Theodor Mundstock	78
Ota Pavel	83
📖 Smrt krásných srnců	83
📖 Jak jsem potkal ryby	90
Bohumil Hrabal	92
📖 Ostře sledované vlaky	92

Básnické skupiny po roce 1945

Skupina 42

Jiří Kolář	97
📖 Dny v roce	97
📖 Prométheova játra	98

Skupina Ohnice

Jiří Orten	100
📖 Čítanka jaro	100
📖 Ohnice	101

Skupina Host do domu

Jan Skácel	105
📖 Kolik příležitostí má růže	105
📖 Hodina mezi psem a vlkem	106
📖 Smuténka	107

Další čeští básníci 2. poloviny 20. století

Jaroslav Seifert	108
📖 Maminka	108
📖 Všecky krásy světa	110
František Hrubín	113
📖 Romance pro křídlovku	113

Próza období tzv. normalizace (po roce 1968)

Bohumil Hrabal	117
📖 Obsluhoval jsem anglického krále	117
📖 Postřižiny	121

Oficiální literatura

Vladimír Páral	124
📖 Milenci a vrazi	124
📖 Mladý muž a bílá velryba	129

Samizdatová (ineditní) literatura

Ludvík Vaculík	131
📖 Sekyra	131
📖 Český snář	133

Exilová literatura

Josef Škvorecký	135
📖 Zbabělci	135
📖 Tankový prapor	138
Milan Kundera	142
📖 Směšné lásky	142
📖 Žert	147
📖 Nesnesitelná lehkost bytí	150
Pavel Kohout	152
📖 Kde je zakopán pes	152
📖 Katyně (tzv. černý román)	155

České drama 2. poloviny 20. století

Václav Havel	159
📖 Audience	159
📖 Zahradní slavnost	163
Divadlo Jára Cimrmana	166
📖 Švestka	166
📖 Dobyetí severního pólu	171
Josef Topol	174
📖 Kočka na kolejích	174
📖 Konec masopustu	179

Použitá literatura	182
--------------------------	-----

ÚVOD

Důležitou součástí literatury je četba ať už celých knih, nebo jen ukázek.

V **Nové čítance IV. k Literatuře v kostce pro SŠ** jsou vybrány texty z české a světové literatury 2. poloviny 20. století, které jsou součástí katalogu požadavků k didaktickému testu státní maturitní zkoušky. Ukázky jsou doplněny o obsahy celých děl a návodné otázky, které se vyskytují u didaktického testu nebo v osnově ústní maturitní zkoušky z českého jazyka.

Čítanka je propojena s učebnicí **Nová literatura v kostce pro SŠ**. V ní naleznete na příslušné straně bližší informace k danému autorovi, jehož dílo je v této čítance uvedeno.

Poznámky:

str.
111

bližší informace o autorovi v knize Nová literatura v kostce pro SŠ

 literární dílo daného autora

SVĚTOVÁ LITERATURA

2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Ruská literatura

Alexandr Isajevič Solženicyn

str.
177

📖 Jeden den Ivana Děnisoviče

Děj ▼

Hlavní hrdina se jmenuje Ivan Děnisovič Šuchov (Šč-854) a byl nespravedlivě odsouzen na 10 let k nuceným pracím do stalinského lágru za vlastizradu. Celý příběh je popisem jednoho zimního dne v životě vězně v pracovním táboře na Sibiři. Novela je inspirována skutečnými autorovými zážitky.

V pět hodin ráno, jako každý den, zazněl budíček – tloukli kladivem o kolejnici u štábního baráku. Přerývané vyzvánění proniklo jen slabě okenními tabulkami pokrytými na dva prsty námrazou a brzo utichlo; byla zima, dozorci se nechtělo dlouho zvonit.

Zvuk ustal, a venku byla pořád ještě tma jako vprostřed noci, když Šuchov vstával na kýbl, do okna svítily jenom tři žluté lucerny: dvě v koridoru, jedna uvnitř tábora.

Nějak dlouho nešli odemknout barák, ani nebylo slyšet, že by se služba chystala vynést na tyčích záchodovou bečku

Šuchov nikdy nezaspal budíček, vstával, hned jak se ozval. Do nástupu měl asi tak půl-druhé hodiny svého soukromého, neerárního času. Kdo se vyzná v táborovém životě, vždycky si může přivydělat: někomu spíchnout ze staré podšívky potah na palčáky, mohovitému kamarádovi z party přistrčit suché válenky přímo na palandu, aby nemusel šlapat bosky a dolovat je z hromady, nebo oběhnout sklady, okouknout, kde by se dala někomu udělat službička, zamést nebo něco přinést; anebo skočit do jídelny, chvíli sbírat misky ze stolů a odnášet je, naskládané v kupách na sebe, do umývárny – taky se přitom sežene trochu jídla. Jenže tam by se rád přiživil kdekdo, a hlavně když v miskách něco zbyde, člověk se neudrží a začne je vylizovat. A Šuchov si dobře zapsal za uši slova svého prvního parťáka Kuzjomina – byl to starý táborový mazák, v třiačtyřicátém roce seděl už

dvanáct let, a řekl jednou na holoseči u ohně nové várce svých zelenáčů, které přivezli z fronty:

„Mládenci, tady platí zákon tajgy. Ale kdo je člověk, dokáže žít i tady. Víte, kdo v táboře zajde? Kdo vylizuje misky, kdo věčně dřepí na marodce a kdo chodí práskat bezpečákovi.“

Pokud jde o ty práskače, to tedy přehnal. Ti si vždycky krk zachrání. Jenže ta záchrana stojí cizí krev.

Vždycky vstával Šuchov hned, jak se ozval budíček, dnes ale nevstal. Už včera nebyl nějak ve své kůži, bůhví co to bylo, napůl ho rozrážela zimnice, napůl měl v celém těle lámání. Ani v noci se pořádně nezahřál. V polospánku mu chvílemi připadalo, že se dopravdy rozstonal, chvílemi, že je mu líp. Pořád si přál, aby ještě nebylo ráno. Ale ráno přišlo v svůj čas.

Ostatně, jak se tady zahřát – okno na prst zamrzlé a na stěnách kolem celého stropu – barák je pořádná haluzna! – bílá pavučinka. Jinovatka. Šuchov nevstával. Ležel na horní palandě dvojáku, deku a vatovaný kabát přetažené přes hlavu a chodidla v jednom rukávu blůzy. Neviděl nic, ale podle zvuků rozeznával všechno, co se děje v celém baráku i v koutě, kde spala jeho parta. Třeba teď. Dva dědci ztěžka šlapou, jak nesou po chodbě jednu z beček – vejde se do ní osm kbelíků! Prý služba pro invalidy, lehká práce. Jen ať to někdo zkusí vynést ji a nerozlejt! Teď zase žuchla u pětasedmesátky o zem hromada válenek ze sušárny. Aha, a teď i u nás (naše parta byla dnes v sušárně taky na řadě). Parták a jeho zástupce se obouvaj mlčky, jejich dvoják vrže. Zástupce teď půjde do výdejny pro chleba a parták na štáb, do výrobně plánovacího oddělení.

Ale dnes na VPO nepůjde k úkolářům, jak chodívá každý den. Šuchov si vzpomněl: dnes jde přece o všechno – jejich partu, stočtyřku, chtějí ze stavby dílen strčit na nové pracoviště, na „Socměstečko!“ Jenomže to Socměstečko je pláň holá, samá sněhová hrbatina, a než se tam vůbec něco začne dělat, musí lidi nejdřív vykopat díry, postavit sloupy a natáhnout ostnatý drát – sami na sebe, aby neutekli. A teprve pak stavět.

Měsíc se tam nebudou mít kde ohřát, to je hotová věc, ani bouda pro psa tam není. A oheň si tam nerozděláš – z čeho taky? Makej jako ras, jinak ti není pomoci.

Parták z toho má těžkou hlavu, jde to vyžehlit. Navězt do toho některou jinou partu, nějaké vejry, co v tom neumějí chodit. S prázdnýma rukama se člověk samozřejmě nedomluví. Aby s sebou rovnou vzal půl kila špeku pro úkoláře. Jestli ne kilo.

Copak zkusit by se dalo leccos. Co kdyby Šuchov zkusil zdekovat se na marodku, pěkně se na den ulejt z práce? Je opravdu tak rozlámaný. Počkat – který dozorce má dneska službu? Už si vzpomněl. Službu má „Půldruhého Ivana“, seržant, hubený černooký čahoun. Když se na něj člověk poprvé koukl, šla z něho hrůza. Ale pak se ukázalo, že se s ním dá vyjít nejlíp ze všech těch orgánů; jakživ nenapaří korekci, netahá k raportu. Takže Šuchov si může ještě pohovět, než půjde do jídelny devítka.

Otázky ▾

- Shrňte obsah ukázky.
- Které slohové postupy jsou v textu nejvíce použity?
- Uveďte hlavní motivy ukázky.
- V novele jsou důležité details. Vyhledejte podrobný popis prostředí.
- Jak si mohli vězni v táboře přilepšit?
- Charakterizujte jazykovou stránku ukázky.

Souostroví Gulag

ČÁST I.

VĚZEŇSKÝ PRŮMYSL

„V údobí diktatury, obklíčení ze všech stran nepřáteli, jsme leckdy projevovali zbytečnou měkkost, zbytečnou shovívavost.“

Státní žalobce Krylenko
při procesu s Průmyslovou stranou

1. Zatčení

Jak se lidé na toto tajemné souostroví dostanou? Neustále tam sice létají letadla, plují lodi a rachotí vlaky, ale ani jeden nápis na nich neprozrazuje místo jejich určení. Pokladní vydávající jízdenky i zástupci *Sovturistu a Inturistu* by se velice divili, kdybyste je požádali o lístek na toto souostroví. Neznají ho ani jako celek, ani jediný z jeho nesčetných ostrůvků, nikdy o něm neslyšeli.

Ti, kdož jedou souostroví spravovat, dostanou se tam prostřednictvím učilišť ministerstva vnitra.

Ti, kdož jedou souostroví hlídat, jsou tam povoláni vojenskými velitelstvími.

A ti, kdož tam jedou umírat, lidé jako vy nebo já, ti musí nutně projít jedinou cestou zatčením.

Zatčení!! Mám snad říci, že je to zlom v celém vašem životě? Že je to přímý zásah blesku? Že je to rozumem nepostižitelný otřes, s nímž se leckdo nedokáže vypořádat a propadne šílenství?

Vesmír má tolik středů, kolik je v něm živých bytostí. Každý z nás je jeho středem, a když na vás syknou: „*Jste zatčen!*“, zhroutí se vám celý svět.

Když už i vy jste zatčen, mohlo vůbec ještě něco odolat tomuto zemětřesení?

Ani ti nejbystřejší ani ti nejprostší z nás nejsou schopni svým náhle zastřeným mozkiem pochopit takové zvraty ve vesmíru a přes všechny své životní zkušenosti se v tomto okamžiku nezmohou na nic jiného než: „Já?? A za co?“ – na otázku, jež byla před námi již miliónkrát opakována a na niž se nikdy nedostalo odpovědi.

Zatčení, to je jakési náhlé, nečekané přemístění, přeložení, přesazení z jednoho stavu do druhého.

Po dlouhé křivolaké ulici života jsme šťastně běželi nebo se nešťastně vlekli kolem samých plotů, plotů a plotů – kolem ztrouchnivělých dřevěných plotů, hliněných zdí, cihlových a betonových ohrad a železných oplocení. Nepřemýšleli jsme o tom, co je za nimi. Ani okem ani rozumem jsme se nepokoušeli za ně nahlédnout – a právě tam začíná země Gulag, přímo vedle, dva metry od nás. A také jsme si v těchto plotech nevšimli nesčetných pevně zasazených a dobře zamaskovaných dvířek a vrátek. Všechna tato vrátka byla připravena pro nás! Najednou se jedny z nich prudce rozletí a čtyři bílé mužské ruce, nezvyklé pracovat, nýbrž chytat a držet, nás popadnou za nohu, za ruku, za límec, za čepici nebo za ucho, vtáhnou dovnitř jako pytel brambor a zabouchnou za námi navždy ta osudná dvířka, dvířka do našeho minulého života.

Konec. Jste zatčen!

A nic vás nenapadne na to říci, vůbec nic kromě jehněčího zabezpečení: „Jááá?? A za co?“

Takové zatčení, to je oslepující záblesk a úder, kterým se přítomnost náhle mění v minulost a nemožné se stává plnoprávnou přítomností.

Toť vše. Víc nejste schopni pochopit ani v první hodině, ani za celý první den. Ve vašem zoufalství se vám ještě zableskne naděje jako pozlátkový měsíc z cirkusové dekorace: „To je omyl! To se jistě vysvětlí!“

Všechno ostatní, co dnes tvoří tradiční a dokonce literární představu o zatčení, se již nahromadí a seřadí nikoliv ve vaší popletené paměti, ale v paměti vaší rodiny a sousedů.

(...)

Také formy zatčení jsou velmi rozmanité. Maďarka Irma Mendelová dostala jednou v Kominterně (v roce 1926) dva lístky do divadla *Bolšoj těatr*, do přední řady.

Vyšetřovatel Klegel se jí dvořil, a tak ho pozvala. Během představení se k ní choval velice něžně a pak ji odvezl... rovnou do Lubjanky. A když za slunného červnového dne roku 1927 zastaví na Kuzněckém mostě jakýsi mladý švihák drožku a posadí do ní Annu Skripnikovovou, různolící krasavici s plavými copy, která si právě koupila modrou látku na šaty, pak vězte, že nejde o mileneckou schůzku, ale o zatčení: hned zabočí k Lubjance a vjedou do černého jícnu vrat. (Drožkář to pochopil a mračí se: *Orgány* mu nezaplatí.) A když (o dvacet let později) námořní kapitán druhého stupně Boris Burkovskij v bílém kabátci, navoněný drahou kolínskou, koupí pro svou dívku dort, nechtějte přísahat na to, že ona ten dort určitě dostane,

že nebude při prohlídce rozkrájen na kousky a že si ho tak kapitán neodnese do své první cely. Ne, u nás se nikdy nezanedbávalo ani zatčení ve dne, ani zatčení na ulici, ani zatčení v kypícím davu. Probíhá však vždy hladce a – což je podivuhodné – samy oběti se v souladu s výkonnými *orgány* chovají co nejuhlazeněji, aby si nikdo nevšiml jejich neštěstí.

(...)

Tato kniha nebude vzpomínáním na vlastní život. Nebudu proto vyprávět o směšných podrobnostech mého zcela nevšedního zatčení. Oné noci kontrarozvědčici naprosto ztratili naději, že se vyznají v mapě (oni se totiž nikdy v mapách nevyznali), a tak mi ji předali s mnoha lichotkami a prosbou, abych radil řidiči, kudy má jet k armádní kontrarozvědce. Přivezl jsem sebe i je do tohoto vězení a z vděčnosti jsem byl zavřen nikoliv do obyčejné cely, ale rovnou do korekce. Tuto spížku v německém selském stavení, která sloužila dočasně jako korekce, nelze přejít mlčením.

Měla délku lidského těla a šířku, že v ní tři mohli ležet těsně vedle sebe a čtyři namačkání. Protože jsem byl právě tím čtvrtým, kterého sem vstrčili až po půlnoci, tři ležící se na mne při světle petrolejové lampičky rozespale zamračili a poodtáhli se. Tak tu leželo na troše proležené slámy na zemi osm holínek proti dveřím a čtyři pláště. Oni spali, já jsem hořel. Čím sebevdomější jsem byl jako kapitán před půl dnem, tím bolestnější bylo tísnit se teď na zemi této komůrky. Párkrát se mládenci celí zdřevěnělí probudili a všichni najednou jsme se otočili na druhý bok.

K ránu byli už vyspalí, zívali, hekali, krčili nohy, rozsedli si do různých koutů a začalo seznamování. „A co ty, za co tě zavřeli?“

(...)

Vkročil ve zbrusu novém rudoarmejském plášti, s čepicí rovněž novou, a když si stoupl tváří k špěhýrce, objevil se nám růžolící mladý obličej s ohrnutým nosem. „Odkud, bráško? Co jsi zač?“

„Z druhé strany,“ odpověděl rázně. „Špión.“

„Nech si ty vtipy!“ strnuli jsme. (Aby to špión řekl sám – o tom Šejnin a bratři Turové nikdy nepsali!)

„Jaképak vtipy, ve válečné době!“ povzdechl si chlapec rozvážně. „Jak jinak se má člověk dostat ze zajetí domů? No, jen řekněte!“

Sotva nám začal vyprávět, jak ho před čtyřiadvaceti hodinami převedli Němci přes frontu, aby tu prováděl špionáž a vyhazoval mosty do povětří, jak se šel hned k nejbližšímu praporu vzdát, ale nevyspalý, utahaný velitel mu za boha nechtěl uvěřit, že je špión, a posílal ho k ošetřovateli, aby mu dala nějaké prášky – už se na nás začaly valit nové dojmy.

„Nástup na latrínu! Ruce za záda!“ volal otevřenými dveřmi staršina jako dub, který by klidně utáhl dělo ráže 122 mm.

Po dvoře už byli rozestavěni samopalníci, kteří střežili předepsanou cestičku kolem stodoly. Ve mně to vřelo vzteky, že si nějaký hulvát staršina dovolil nám důstojníkům rozkázat „Ruce za záda!“, ale tankisté tak učinili a já je následoval.

Za stodolou byl malý oplocený čtverec půdy s ještě neroztátým udupaným sněhem, a ten byl celý zaneřáděný hromádkami lidských výkalů, tak hustě rozsetými po celé ploše, že nebylo snadné najít místo kam postavit obě nohy a podřepnout. Pak jsme si přece jen s tímto úkolem poradili a porůznu jsme si sedli na bobek. Dva podmračení samopalníci zamířili na nás, sedící v podřepu, hlavně samopalů; neuplynula ani minuta, a už nás staršina začal zhurta popohánět: „Tak si pospěšte! U nás se to dělá rychle!“

Kousek ode mne seděl jeden z tankistů, urostlý, zachmuřený nadporučík z Rostova. Obličej měl zčernalý od kovového prachu nebo dýmu, ale přesto bylo na něm dobře vidět velkou červenou jizvu přes celou tvář.

„Kde je te u vás?“ zeptal se tiše, aniž projevil úmysl přispíšit si do korekce páchnoucí petrolejem.

„V kontrarozvědce *Smerš!*“ odsekl staršina hrdě a zvučněji, než bylo nutné. (Kontrarozvědčíci měli velice rádi toto slovo nevkusné spleené ze „*Smert' špionam!*“. Považovali je za odstrašující.)

„A u nás se to dělá pomalu,“ odpověděl zamýšleně nadporučík. Kukla se mu svezla do týlu a odkryla ještě neostříhané vlasy. Ztvrdlý frontový zadek vystavoval příjemnému chladnému vánku.

„Kde u vás?“ vyštěkl staršina ostřeji, než bylo nutné.

„V Rudé armádě,“ odvětil velice klidně nadporučík z podřepu a přeměřil si nevydařeného kanonýra pohledem.

To byly mé první doušky vězeňského vzduchu.

Otázky ▾

- Na pomezí kterých žánrů literatury kniha stojí?*
- Jak je popisován vězeňský tábor?*
- Jak kniha souvisí s životem autora?*
- Najděte v textu prostředky ironie až sarkasmu.*

Reakce na válku

William Styron

str.
179

📖 Sophiina volba

Děj ▼

Děj knihy se odehrává v New Yorku v Brooklynu v roce 1947. Hlavním hrdinou je mladý začínající spisovatel Stingo. Ubytuje se v Růžovém paláci, kde jeho sousedy a později přáteli jsou Polka Sophie Zawistowska a žid Nathan Landau. Sophie Stingovi vypráví o své minulosti. Byla dcerou univerzitního profesora, který obdivoval nacisty. Její otec i manžel zemřeli hned na začátku války. Sama se dostala do koncentračního tábora, když byla chycena při pašování šunky. Dostala se tam i se svými dvěma dětmi, mezi kterými musela hned po příjezdu volit, kdo z nich zůstane naživu a kdo půjde na smrt. Rozhodla se zachránit syna, protože byl starší. Díky svému vzhledu a znalosti němčiny pracovala pro velitele koncentračního tábora, doufala, že tak se dozví něco o svém synovi, ale už ho nikdy neviděla. Po válce se dostala do Ameriky, kde se potkala s Nathanem, a i přes jeho časté změny nálad byli milenci. Po jednom z Nathanových záchvatů odjíždí se Stingem na jeho rodný jih. Stingo je do ní zamilovaný, žádá ji o ruku, ona se ale nakonec vrátí k Nathanovi, společně spáchají sebevraždu.

Doktor trochu vrávoral. Naklonil se na okamžik k nějakému svému vojenskému poskovi, který v ruce držel podložku s lejstry, a něco mu šeptal, zatímco se soustředěně dloubal v nose. Eva se prudce přitiskla k Sophii a rozplakala se. „Takže ty věříš v Krista spasitele?“ řekl jí doktor těžkým jazykem, ale hlasem podivně věcným, jako přednášející, který zkoumá poněkud nejasný aspekt nějakého axiomatu. Pak pronesl cosi, co ji na okamžik dokonale mystifikovalo: „Copak neřekl: „Nechte maličkých přijít ke mně?“ Otočil se k ní zády, s úpornými trhavými pohyby opilce.

Sophie, zajímající se hrůzou, už už měla na jazyku nějakou tupou odpověď, když jí doktor řekl: „Smíš si nechat jedno děcko.“

„Bitte?“ vyjekla Sophie.

„Smíš si nechat jedno děcko.“ Opakoval. „Druhé půjde pryč. Které si chceš nechat?“

„Chcete říct, že si musím sama zvolit?“

„Jseš Polka, nejsi židovka. Máš výsadu – máš volbu.“

Jakékoli uvažování jako by v ní ustrnulo, přestalo. Pak cítila, jak se pod ní podlomila kolena. „Já nemůžu volit! Já přece nemůžu volit!“ začala křičet. Dobře se pamatovala, jak se tehdy rozkřičela! Ani mučení andělů nekřičeli tak hlasitě do lomozu pekelných muk. „Ich kann nicht wählen!“ vykřikla.

Doktor si uvědomil, že výstup vzbuzuje nežádoucí pozornost. „Neřvi!“ poručil jí. „Dělej a řekni, jak ses rozhodla. Vyber jedno krucihiml, anebo tam pošlu obě. A dělej!“

Vůbec tomu všemu nemohla věřit. Vůbec nevěřila, že tu najednou klečí na tom drsném cementu, tiskne k sobě obě děti tak zoufale, že má pocit, jako by jejich kůže měla i přes vrstvy šatů rázem srůst s její. Nemohla tomu věřit, totálně, až k hranici pomatení mysli. A její neschopnost uvěřit se zračila i v očích hubeného Rottenführera s voskovou pleť, doktorova pomocníka, ke kterému náhle z nevysvětlitelných důvodů upírala prosebný zrak. I on byl zřejmě ohromen a opětoval její údiv pohledem široce otevřených očí s překvapeným výrazem, jako by chtěl říct: Já tomu taky nerozumím.

„Nenuťte mě volit,“ šeptala v úpěnlivé prosbě. „To přece nemůžu.“

„Tak je tam pošlete obě,“ řekl doktor pomocníkovi, „nach links.“

„Mami!“ a už slyšela Evin tich, ale sílíci pláč, protože právě v tom okamžiku dítě od sebe odstrčila a s podivně neohrabaným pohybem se na vycementované podlaze zvedla. „Vezměte si tu menší!“ vykřikla. „Vezměte si mou malou!“

A v té chvíli vzal doktorův pomocník Evu šetrně za ručičku – na jeho ohleduplnost se Sophie marně snažila zapomenout – a odváděl ji do čekající legie zatracených. Věčně si vybavovala ten matný obrázek, jak se to dítě se zoufale prosebnými zraky stále a stále otáčí. Ale jelikož ji pak téměř oslepila záplava slaných slzí, přec jen byla ušetřena a výraz v Evině obličeji nerozeznávala, za což byla vděčná. Protože v tom nejsmutnějším koutě svého upřímného srdce naprosto jistě věřila, že to by nesnesla, protože už tak byla téměř šílená, když viděla, jak jí ta malá postavička navždy mizí z očí.

„Držela pořád toho svého medvídku – a svoji flétnu,“ dodala Sophie na závěr. „Celá ta léta jsem nebyla s to tahle slova přenést přes srdce. Vyslovit je, v jakémkoli jazyce.“

(...)

Jsou vzácné okamžiky v životě, kdy se intenzita našeho skrytého citu, jaký jsme vůči nějaké osobě chovali hluboko ve své hrudi – buď potlačená averze nebo nesmírná láska –, náhle vynoří nad práh našeho vědomí s bezprostřední jasností; někdy to dokonce působí jako tělesná smrt, zkušenost navždy nezapomenutelná. Sophie mi řekla, že ten okamžik, kdy náhle nazřela svou nenávisť k otci a kdy jí ten pocit zalil až hrozivým horkem, nikdy nezapomene, nemohla prý ze sebe vypravit ani hlásku a myslela si, že omdlí a víckrát se neprobere...

„Když jsem ti včera v noci,“ začala, „když jsem ti včera v noci, Stingo, řekla, co se stalo v Connecticutu, uvědomila jsem si poprvé jedno. Uvědomila jsem si, že jsem ráda, že mě nechal. Víš, opravdu, upřímně ráda. Já na něm byla naprosto závislá, chápej, a to nebylo zdravé. Bez něho jsem se neodvážila podniknout jediný krok. Nebyla jsem s to udělat to nejbezávadnější rozhodnutí, aniž jsem nejdříve nepomyslela na Nathana. Hm, já vím, že mu tolik dlužím – vykonal pro mě hrozně moc – to já vím – ale to ode mě nebylo normální, když jsem dělala jen takové malé kotě na hraní. Na hraní a do postele –“

„Ale říkales přece, že bral drogy,“ skočil jsem jí do řeči. Najednou jsem z nějakého podivného důvodu potřeboval říct něco na jeho obranu. „Totiž, není snad pravda, že se k tobě choval tak strašlivě, jenom když se dostal do těch svých nálad po drogách –?“

„Drogy!“ přerušila mě zostrá. „Ano, bral drogy, ale proboha, copak to musí být omluva? To se tím má pořád omlouvat? Už mě unavujou lidi, co věčně říkají, že musíme takového člověka litovat, a když je nadrogovaný, že už to samo o sobě omlouvá jeho chování. „Kurva, to je kravál,“ vykřikla přesně v Nathanově stylu. „Vždyť mě skoro zabil. Třískal mě. Ublížil mi! Proč bych měla mít takového člověka ráda? Uvědomuješ si, že mi udělal něco, o čem jsem se včera nezmínila? Když mě kopl, zlomil mi žebro! Žebro! Musel mě odvést k doktorovi – zaplatť pámbu ne k Larrymu –, musel mě odvést k doktorovi a ten mě zrentgenoval a šest týdnů jsem musela nosit kompresní obvaz. A pro toho doktora jsme si museli vymyslet, že jsem uklouzla, upadla a zlomila si žebro na chodníku. Víš, Stingo, já jsem ráda, že jsem se takového člověka zbavila! Takový krutý člověk, tak... tak malhonnéte. Jsem šťastná, že už s ním nebudu,“ prohlásila a utřela si přitom mokré rty, „já jsem z toho, jestli chceš něco vědět, celá pryč! Já už Nathana nepotřebuju. Vždyť jsem ještě mladá, mám slušné zaměstnání, jsem sexy, nějakého chlapa si najdu snadno. Cha! Možná že si vezmu Seymoura Katze! To by Nathana překvapilo, kdybych si vzala toho chiropraktika, zrovna jeho, protože kvůli němu mě křivě nařkl, že prý jsem si s ním začala. A ti jeho přátelé! Nathanovi přátelé!“

Otočil jsem se a podíval se na ni. V očích jí žhnulo hněvem; začala mluvit ječivým hlasem a už jsem ji chtěl okřiknout, když jsem si uvědomil, že ji tu nemůže poslouchat nikdo jiný než já. „Ty jeho přátele jsem skutečně nemohla vystát. Ano, jeho bratra Larryho jsem měla moc ráda. Larryho. Larry mi bude chybět a taky jsem měla moc ráda Mortyho Habera. Ale ti jeho ostatní přátelé. Ta židovská mládež s tou jejich psychoanalýzou, pořád se patlali ve svých bolestech, pořád si dělali problémy kvůli svým titěrným geniálním mozečkům a svým psychoanalytikům a vůbec. Však tys je slyšel, Stingo. Ty víš, co myslím. Slyšels někdy něco tak směšného? „Můj psychoanalytik tohle, můj psychoanalytik támhleto...“ Je to nechutné, člověk by si skutečně myslel, že něco vytrpěli, a zatím jsou to velice spokojení američtí židé a každý má svého pana doktory XY a tomu platí desítky dolarů za hodinu, aby se jim vrtal v těch jejich ubohých malých židovských dušičkách! Aáá!“ Celá se zachvěla a odvrátila se na druhou stranu.

Cosi v Sophiině rozhorlení a v té její hořkosti spolu s jejím pitím – všechno to pro mě bylo nové – mou nervozitu jen zvyšovalo, až jsem to skoro nemohl vydržet. Zatímco mluvila a mluvila, matně jsem si uvědomil, že se se mnou udály jisté tělesné změny: především mě silně páčila žáha, potil jsem se jako topič a jakýsi okamžitý neurastenický stupor způsobil, že ten můj mužný sirotek mi v kalhotách ztuhl jako kámen. A tu naši korbu si zřejmě pronajal ďábel. Kolíbala se a kodrcala pustou zástavbou rodinných domků Queensu a Nassau, škubavě měnila rychlosti, vydávala odporné výpary, prostě mně se zdálo, že ta stará herka se stane naším doživotním vězením. Jako v transu jsem naslouchal Sophiinu hlasu, který se nesl nad antickou němohrou dětí jako árie. Škoda, že jsem se nemohl citově připravit, abych mohl přijmout břemeno poselství obsaženého v jejím příběhu. „Židi!“ křičela. „Je to skutečně pravda, nakonec jsou všichni stejní, sous le peau, pod kůží, chápeš. Tatínek měl pravdu, když říkal, že v životě nepoznal žida, který by byl s to dát něco jen tak, aniž by za to zároveň něco nežádal. Quid pro quo, říkával. A víš, Nathan – Nathan byl na tohle dokonalý příklad! Ano, hodně mi pomohl, dostal mě na nohy, ale co? Myslíš, že to udělal z lásky, z laskavosti? Ne, Stingo, to jen aby mě mohl zneužívat, mít mě do postele, mlátit mě, prostě potřeboval něco, co by mohl vlastnit! Nic jiného, nějaký předmět. Víš, to bylo od Nathana přece něco tak typicky židovského – on mi svou lásku nedával, on si mě za ni kupoval, jako všichni židi. Není divu, že lidé v Evropě židy tak nenáviděli, za to, že si mysleli, když zaplatí trochu peněz, když ucvrknou Geld, že můžou mít všecko, co se jim zamane. Myslí si, že si můžou koupit i lásku!“ Chytila mě za rukáv a benzínovými výpary mě ovanula vůně whisky. „Židi! Panebože, jak já je nenávidím! Já ti toho, Stingo, tolik nalhala. Všecko, co jsem ti napovídala o Krakově, byla lež. Po celé své dětství, celý svůj život jsem skutečně židy nenáviděla. A zasloužili si to, tu nenávidist. Nenávidím je, špinavé, židovské cochons!“

(...)

Ale Sophie patřila, jak už jsem naznačil dříve a jak to sama vypověděla Hössovi toho podivného dne jejich nezdařeného sblížení, k „vyvolené elitě“ a ve srovnání s většinou nových příchozích do tábora „měla veliké štěstí“. Nejdřív ji přidělili do jednoho „baráku“, kde by při běžném chodu událostí prodělávala to přesně vypočítané zkrácené „umírání za živa“, jež bylo údělem všech jejích spolutrpitelek. (V této souvislosti mi Sophie opakovala, co jim řekl na uvítanou SS Hauptsturmführer Fritzch, a možná bude dobré, když tu uvedu jeho i její slova verbatim: „Pamatuju si úplně přesně, co prohlásil: ‚Přišli jste do koncentračního tábora, do žádného sanatoria, a existuje odtud jenom jedna cesta – komínem. Pak dodal: ‚Komu se to nelíbí, může zkusit oběsit se na ostatných drátech. Jestli jsou v téhle skupině židi, nemají právo žít víc jak dva týdny.‘ Pak ještě řekl: ‚Jsou tu nějaké jeptišky? Ty mají, stejně jako faráři, měsíc. Všichni ostatní tři měsíce.‘“

Otázky ▾

- Shrňte obsah ukázky.*
- O čem se formou retrospektivy dozvídáme z předposlední kapitoly?*
- Jak byste vyjádřili téma románu?*
- Pokuste se podle ukázky určit motivy – hlavní i vedlejší.*
- Kdy ještě musela hlavní hrdinka volit? Jak se rozhodla?*
- Vysvětlete, proč je román označován za psychologický.*
- Zjistěte, jaké jsou v románu autobiografické prvky.*
- Které časové roviny se v díle prolínají?*

Existencialismus

Albert Camus

str.
181

Cizinec

Děj ▾

Hlavní hrdina Mersault se hned na začátku příběhu účastní pohřbu své matky, kdy neprojevil žádné city. Podobná neschopnost citů se ukazuje i ve vztahu k jeho přítelkyni Marii. Mersault se seznamuje se svým sousedem Raymondem, který ho požádá o pomoc s Araby. Při nedělním výletu k moři dojde k potyčce mezi Raymondem, Mersaultem a dvojicí Arabů. Mersault se poté jde projít na pláž, kde uvidí Araba, kterého zastřelí. Za tento čin je souzen. Během procesu neprojevívá lítost, nechce se ani hájit, je odsouzen k trestu smrti.

Dnes umřela maminka. Možná taky už včera, zatím to není jasné. Z útulku přišel telegram: „Matka zesnula. Pohřeb zítra. Hlubokou soustrast.“ Z toho se nic nevyčte. Asi už včera.

Útulek pro přestárlé je v Marengu, z Alžíru osmdesát kilometrů. Vyjedu autobusem ve dvě hodiny a ještě odpoledne tam budu. Stihnu tak vigílii a zítra večer jsem zpátky. Požádal jsem šéfa o dva dny dovolené a on mě nemohl pod žádnou slušnou záminkou odmítnout. Ale nadšeně nevypadal. Řekl jsem mu taky: „Já za to nemůžu.“ Na to neodpověděl. Napadlo mě, že jsem to radši říkat neměl. Zkrátka a dobře, neměl jsem se proč omlouvat. Spíš jemu by se

slušelo, aby mi aspoň slovem kondoloval. Ale on to beztoho udělá určitě pozitíří, až mě uvidí ve smutku. Prozatím mi to trochu připadá, jako kdyby maminka ani neumřela. Zato po pohřbu to bude vyřízená záležitost a všechno bude dělat úřednější dojem.

Na autobus jsem šel ve dvě.

Vedro bylo k zalknutí. Napřed jsem se ještě naobědval jako obyčejně v restauraci u Célesty. Všichni si tam se mnou dělali spoustu starostí a Céleste mi řekl: „Matku má člověk jen jednu.“ Když jsem odcházel, vyprovodili mě ke dveřím. Nevěděl jsem, kde mi hlava stojí, musel jsem ještě k Emmanuelovi půjčit si černou kravatu a pásku na rukáv. Je to pár měsíců, co mu umřel strýček.

Měl jsem co dělat, abych to stihl. Autobus se rozjel a já určitě jen z toho spěchu a letu a taky kvůli tomu otřásání a pachu z benzínu jsem usnul. K tomu ještě mi z oblohy a ze silnice bilo do očí slunce. Prospal jsem skoro celou cestu, a když jsem se probral, byl jsem nalepený na nějakého vojáka. Usmíval se na mě a chtěl vědět, jestli jedu z daleka. Odpověděl jsem, že ano, abych se s ním už nemusel bavit.

(...)

Ředitel mi pořád ještě něco vykládal. Ale skoro jsem ho už neposlouchal. Potom řekl: „Mám za to, že chcete maminku vidět.“ Beze slova jsem se zvedl a on šel ke dveřím přede mnou. Na schodišti mi vysvětloval: „Přemístili jsme ji do naší malé márnice. Aby to nemělo na chovance neblahý vliv. Pokaždé když některý z nich zemře, dva tři dny bývají ostatní nepokojní. To je pak s nimi těžké pořízení.“ Šli jsme přes dvůr plný starých lidí, kteří si tu v malých hloučcích povídali. Jen když jsme kolem nich procházeli, utichali, a teprve za našimi zády se dávali zas do hovoru. Jako by přidrušeně brebentili papouškové. Ředitel se se mnou rozloučil u vchodu do malé budovy. „Nebudu vás už rušit, pane Meursaulte. Jinak jsem vám k službám ve své kanceláři. Pohřeb je v zásadě stanoven na deset hodin dopoledne. Předpokládali jsme, že tak alespoň budete mít možnost bdít u nebožky. Už jen jednu poznámku: jak se zdá, vaše matka se mezi přáteli nejednou vyslovila, že by chtěla mít církevní pohřeb. Zařídil jsem všechno potřebné. Ale abyste o tom byl informován.“

(...)

V dále bylo vidět tu scvrklou tmavou hmotu skaliska, zahalenou oslňujícím oparem světla a mořského prachu. Vzpomněl jsem si na chladivý pramen za skaliskem. Potřeboval jsem uslyšet znova hrkot jeho vody, cítil jsem potřebu uniknout slunci, námaze a ženskému pláči, potřebu vyhledat ten stín a jeho pohodu. Ale když jsem přišel blíž, uviděl jsem tam znova toho Raymondova mládence.

Byl sám. Ležel na zádech s rukama pod hlavou, tělem na slunci a jen obličej měl v stínu skaliska. V tom horku se mu z modráků kouřilo. Trochu mě zarazil. Pro mě to bylo odyté, cestou k prameni jsem si na něj ani nevzpomněl.

Hned jak mě zahlédl, nadzvedl se a sáhl si do kalhot. Já zas ovšem v kapse saka sevřel v ruce Raymondův revolver. A on si pak znova lehl na záda, jenom ruku z kapsy nevyndal. Byl jsem od něho dost daleko, asi deset metrů. Pod jeho přivřenými víčky jsem chvílemi tušil číhavý pohled. Ale jinak mi v tom rozpáleném vzduchu jeho obrysy ustavičně jen tancovaly před očima. Vlny šuměly ještě lenivěji a ochableji než v poledne. Totéž slunce, totéž světlo na téže písčíně, která se táhla až sem. Už dvě hodiny se den nehnul z místa, už dvě hodiny kotvil v oceánu rozteklého kovu. Na obzoru proplul parníček a jeho černá skvrna sklouzla jen po okraji mého pohledu, bez pohnutí upřeného na Araba.

Napadlo mě, že stačí udělat půlobrat, a bude po všem. Ale zezadu se na mě tiskla celá pláž a tetelila se sluncem. Postoupil jsem o pár kroků k pramenu. Arab se nehnul. Byl přece jen ještě dost daleko. Asi pro ty stíny v obličejí vypadal, jako kdyby se smál. Já jsem vyčkával. Tváře mi hořely úzehem a cítil jsem, jak se mi do obočí hrnou kapky potu. Slunce pralo stejně jako ten den, co jsem pochovával maminku, a stejně jako tehdy mě páliło nejvíc čelo, v němž mi pod kůží všechny žilky tepaly naráz. Úpal se už nedal snést, a tak jsem se pohnul kupředu. Věděl jsem, že to je bláznovství, že se jedním krokem slunce nezbavím. Přesto jsem udělal ten krok, jediný krok dopředu. A tentokrát Arab, pořád vleže, vytasil nůž a nastavil ho v slunci proti mně. Na oceli se rozstříklo světlo a do čela jako by mě zasáhla dlouhá jiskřivá čepel. Zároveň pot slitý v obočí mi stekl všechen najednou na víčka a potáhl je teplou hustou clonou. Za tím závojem slz a soli mi oči osleply. Už jsem nevnímal nic než sluneční činely na čele, a nezřetelně taky třpytivý oštěp vytrysklý z napřaženého nože přede mnou. Ten hořící šíp mi ohlodával řasy a bolestivě ryl do očí. To byla chvíle, kdy se všechno zakymácelo. Z moře se vyvalil hustý řehavý oblak. Nebe jako by se po celé délce otevřelo a chrtilo oheň. Celá má bytost se napjala a já zaťal ruku na revolveru. Kohoutek povolil, prst mi sjel na hladké břicho pažby, a teď, v tom suchém, ohlušujícím třesku, všechno začalo. Setřásl jsem pot i slunce. Pochopil jsem, že se právě zvrátila rovnováha dne, výjimečné ticho pláže, na níž jsem prožil štěstí. Vystřelil jsem pak ještě čtyřikrát do nehybného těla, a kulky se do něho zakusovaly, ani to nebylo znát. Jako bych čtyřikrát krátce zaklepal na bránu neštěstí.

(...)

A v takovou hodinu tedy jsem jednou zas odmítl přijmout kaplána. Z pryčny se dalo podle jistého plavého odstínu na letním nebi vytušit, že už je blízko večer. Právě jsem zamítl svou žádost o milost a cítil jsem, jak mi v těle stejnoměrně koluje krev. Kaplanova návštěva by mi nebyla k ničemu. Po dlouhé době jsem zase myslel na Marii. Už dávno mi přestala psát. Na tohle právě jsem ten večer myslel a řekl jsem si, že už ji asi přestalo bavit být milenkou od-souzence na smrt. Taky mě napadlo, že by mohla být nemocná nebo mrtvá. Na tom by přece nebylo nic zvláštního. Beztak bych se to nedověděl, vždyť nám nic toho druhého nepřipomínalo, nic nás k sobě nepoutalo než naše těla, teď už stejně odloučená. Ostatně by mi od toho